Ο Ελληνικός και ο Ευρωπαϊκός διαφωτισμός στα σύγχρονα σχολικά βιβλία.

Κωνσταντίνος Χολέβας

Γράφει ο **Κωνσταντίνος Χολέβας** - Πολιτικός Επιστήμων

Ομιλία στο Δ' Επιστημονικό Συνέδριο της Εκκλησίας της Ελλάδας για την Τουρκοκρατία και το 1821.
Ιερά Μονή Πεντέλης, 23 Οκτωβρίου 2015.
Το κείμενο περιλαμβάνεται στον Τόμο των Πρακτικών του Συνεδρίου από τις εκδόσεις Αρχονταρίκι.

Στη σύγχρονη ιστοριογραφία παρατηρείται η τάση ορισμένων επιστημόνων να αγνοούν ή να υποτιμούν την ελληνορθόδοξη ιδεολογία των λογίων και αγωνιστών της Τουρκοκρατίας και του 1821. Η ομάδα αυτή των ερευνητών προβάλλει ως μοναδική πηγή καλών για τον Ελληνισμό του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνος τον Δυτικό Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Από την άλλη πλευρά βλέπουμε να αναπτύσσεται και μία άλλη σχολή σκέψης, η οποία δεν αρνείται τον Διαφωτισμό ως πνευματικό και πολιτικό κίνημα που επηρέασε σημαντικά την Ελλάδα και την Ευρώπη, αλλά επισημαίνει ταυτοχρόνως και τον εκπαιδευτικό, αγωνιστικό, πολιτιστικό και απελευθερωτικό ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, είτε σε κεντρικό επίπεδο (Οικουμενικό Πατριαρχείο) είτε σε τοπικό επίπεδο (Επίσκοποι, ιερείς, μοναστήρια).

Α. ΤΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Η ιδεολογική διαφωνία είναι εμφανής και στα σχολικά βιβλία των τελευταίων ετών. Η τυπολογία που διαμορφώνεται είναι προφανής, αν διαβάσουμε τρία ενδεικτικά σχολικά εγχειρίδια. Θα παρουσιάσω, λοιπόν, την άποψη περί των πνευματικών ρευμάτων του υποδούλου Ελληνισμού, όπως αυτή διδάσκεται: α) Στο σχολικό βιβλίο Ιστορίας της Στ΄ Δημοτικού, β) στο σχολικό βιβλίο Ιστορίας της Γ΄ Γυμνασίου και γ) στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α΄ Λυκείου. Τα σχολικά αυτά

εγχειρίδια βρίσκονται σε χρήση κατά την σχολική περίοδο 2015- 2016.

Το πρώτο βιβλίο, λοιπόν, που έχουμε στα χέρια μας είναι η « Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου» της Στ΄ Δημοτικού. Συγγραφείς είναι οι Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης και Χαράλαμπος Μηνάογλου. Οι συγγραφείς προσπαθούν να δώσουν στα παιδιά των 11-12 ετών με απλά λόγια, χρήσιμα παραθέματα και πλούσια εικονογράφηση την έννοια της συνθέσεως. Δηλαδή παρουσιάζουν τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό ως ένα πολύ αξιόλογο ρεύμα στην επιστήμη, τη διανόηση και στην πολιτική, αλλά παραλλήλως τονίζουν τον ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας και της Ελληνορθόδοξης Μεγάλης Ιδέας για την αφύπνιση του Γένους.

Στη σελίδα 17 του βιβλίου δίδεται ο ορισμός του Διαφωτισμού: «*Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στην Ευρώπη, εκφράστηκαν κατά τον 18^{ο} αιώνα με το πνευματικό κίνημα του* ***Διαφωτισμού.*** *Ο Διαφωτισμός ξεκίνησε από την Αγγλία, καλλιεργήθηκε όμως κυρίως στη Γαλλία. Οι εκφραστές του, αμφισβητώντας τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, έδωσαν έμφαση στο φωτισμό του ανθρώπου μέσω τη παιδείας, προκειμένου να κατανοήσει τα δικαιώματά του. Ο Βολταίρος μίλησε για την ανεξιθρησκία, ο Ρουσσώ για την ελευθερία και την ισότητα, ο Λοκ και ο Μοντεσκιέ για την αξία των νόμων. Οι Διαφωτιστές εναντιώθηκαν στη θανατική ποινή και τα βασανιστήρια, στη δουλεία και τον πόλεμο*» .

Στη σελίδα 59 παρουσιάζονται δύο μορφές του Ελληνισμού που επηρεάστηκαν από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Ο Ρήγας Φεραίος και ο Αδαμάντιος Κοραής. Για τον πρώτο αναφέρεται ότι στο Βουκουρέστι «*επηρεάστηκε από τις ευρωπαϊκές ριζοσπαστικές ιδέες, κάνοντας κύριο στόχο την απελευθέρωση της πατρίδας του». Για τον δεύτερο υπογραμμίζεται ότι στη Γαλλία «γνώρισε από κοντά τη Γαλλική Επανάσταση και τις φιλελεύθερες ιδέες της*».

Για να παρουσιάσει την ταυτόχρονη επίδραση ελληνορθοδόξων και διαφωτιστικών ιδεών το βιβλίο αφιερώνει αρκετές σελίδες στην αφυπνιστική δράση εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων. Στις σελίδες 52-53 γίνεται εκτενής αναφορά στους δασκάλους του Γένους και στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό με εκπρόσωπό του, μεταξύ άλλων και τον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό. Αναφέρεται ορθώς ότι: « *Ξεχωριστή προσωπικότητα αποτελεί ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο οποίος συνδύασε το πνεύμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και της παιδείας με τη θρησκευτική πίστη και την εθνική συνείδηση. Ήταν λόγιος μοναχός του Αγίου Όρους, ιεροκήρυκας και μάρτυρας*» .

Οι συγγραφείς θέλοντας να προβάλουν τον μορφωτικό ρόλο των Ορθοδόξων κληρικών και να τονίσουν ότι ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός αποδεχόταν την Χριστιανική Πίστη – σε αντιδιαστολή προφανώς με τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό- παρουσιάζουν στις σελίδες 56-57 εικόνες και βιβλία Ορθοδόξων κληρικών και μοναχών, οι οποίοι εργάστηκαν για την εθνική και εκπαιδευτική ανόρθωση των υποδούλων. Εξ άλλου στις σελίδες 54-55 υπάρχει ένα παράθεμα εκτός υποχρεωτικής ύλης, αλλά χρήσιμο και με εικονογράφηση, το οποίο αναφέρεται στο Κρυφό Σχολειό ως αποτύπωση στη συλλογική μνήμη των δυσκολιών της πρώτης περιόδου μετά την Άλωση. Το σημείο αυτό θα μπορούσε να συμπληρωθεί με βάση τη νεώτερη βιβλιογραφία περί Κρυφού Σχολειού και τις μαρτυρίες ξένων περιηγητών, όπως ο Γάλλος Ρενέ Πυώ, ο οποίος μιλά για κρυφή ελληνική παιδεία στο τουρκοκρατούμενο Αργυρόκαστρου των αρχών του 20ού αιώνος(1).

Δ’ Επιστημονικό Συνέδριο της Εκκλησίας της Ελλάδας

Στη σύνδεση Ορθόδοξης Πίστης και Ελευθερίας αναφέρεται και το παράθεμα της σελίδας 38 από κείμενο του Γεωργίου Γαζή, γραμματικού του Γ. Καραϊσκάκη για το «Ρωμαίικο». Σε νεοελληνική απόδοση το κείμενο του Γαζή αναφέρει: «*Ρωμαίικον. Στις ψυχές όλων των απλών Χριστιανών, που ήταν υποτελείς στο κράτος της Τουρκίας εδώ και τέσσερις αιώνες… διαφυλασσόταν η ιδέα και η ελπίδα της απελευθέρωσης και ανάκτησης της βυζαντινής αυτοκρατορίας με το όνομα «ρωμαίικον». Έλαβε την ονομασία αυτή από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης, από τους οποίους ονομάστηκε και ολόκληρη η βυζαντινή Αυτοκρατορία Ρωμαϊκό Κράτος ή και απλώς Ρωμαίικον, το οποίο ισοδυναμεί με τη λέξη «ελευθερία» για τους Χριστιανούς υπόδουλους της Τουρκίας. Αυτή, λοιπόν, η ιδέα, ρωμαίικον, έμεινε ριζωμένη στις καρδιές των χριστιανών Ελλήνων και ομοθρήσκων*». (Γεωργίου Γαζή, Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα, επιμέλεια Λ. Βρανούση, Ιωάννινα 1971, σελ. 132)».

Σε τελείως διαφορετική κατεύθυνση κινείται το δεύτερο βιβλίο, το οποίο θα παρουσιάσουμε. Πρόκειται για τη «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία» της Γ΄ Γυμνασίου με συγγραφείς την Ευαγγελία Λούβη και τον Δημήτρη Ξιφαρά. Οι συγγραφείς επιχειρούν να διογκώσουν τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στην Ελλάδα και να μειώσουν- μέχρι και να εξαφανίσουν- την επίδραση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και της ελληνορθόδοξης παράδοσης στην εθνική αφύπνιση του υποδούλου Γένους. Αρκεί να αναφερθεί ότι από το βιβλίο απουσιάζει και η παραμικρή αναφορά στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, ενώ υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο « *Ο Ελληνισμός από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα*», δηλαδή για την εποχή κατά την οποία έζησε, διδαξε και μαρτύρησε ο Πατροκοσμάς.

Οι σελίδες 10-13 του βιβλίου είναι αφιερωμένες στην εποχή του Διαφωτισμού. Δίδεται μάλιστα ο ακόλουθος ορισμός (σελ. 11): «*Η απόρριψη κάθε αυθεντίας, η κριτική κάθε υφιστάμενης γνώσης, η αποδοχή της λογικής ως του μόνου ασφαλούς τρόπου ερμηνείας του κόσμου και η πεποίθηση ότι ο άνθρωπος μπορεί να προοδεύει διαρκώς ήταν θέσεις που συμμερίζονταν πολλοί Ευρωπαίοι*

διανοούμενοι. Έτσι διαμορφώθηκε βαθμιαία ένα κίνημα που ονομάστηκε ***Διαφωτισμός.*** *Πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία του τέλους του 17ου αιώνα, κορυφώθηκε στη Γαλλία του 18ου αιώνα και εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και έξω από αυτήν. Οι εκπρόσωποί του ονομάστηκαν φιλόσοφοι ή διαφωτιστές. Κορυφαίοι ανάμεσά τους υπήρξαν οι Ρουσό, Βολτέρος, Ντιντερό, Μοντεσκιέ και ντ΄ Αλαμπέρ».*

Το «Κεφάλαιο Δεύτερο» του βιβλίου έχει ως γενικό τίτλο «*Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 μέσα στο πλαίσιο της ανάδυσης των εθνικών ιδεών και του φιλελευθερισμού στην Ευρώπη*» (σελ. 23- 40). Είναι προφανής η προσπάθεια των συγγραφέων να αποδώσουν την εθνική αφύπνιση του Ελληνισμού αποκλειστικά και μόνον στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και στο πνευματικό του τέκνο, τη Γαλλική Επανάσταση. Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι εκπρόσωποί της ή απουσιάζουν ή παρουσιάζονται αρνητικά. Είναι χαρακτηριστική η παράγραφος της σελίδας 23, η οποία είναι ιδεολογικά φορτισμένη: «*Η ορθόδοξη εκκλησία που αναγνωριζόταν από την οθωμανική διοίκηση ως η ηγεσία όλων των υποδούλων χριστιανών, εναντιώθηκε στη διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών επειδή θεωρούσε ότι μία επανάσταση θα έθετε σε κίνδυνο την ίδια αλλά και τον ελληνισμό*». Η ανακρίβεια έγκειται στο γεγονός ότι η Εκκλησία δεν αντιτάχθηκε στα επαναστατικά απελευθερωτικά κινήματα. Άλλωστε και πριν από την εμφάνιση του Διαφωτισμού ο Ελληνισμός εξεγέρθηκε πολλές φορές κατά των Οθωμανών με ηγέτες κατά κανόνα Επισκόπους, απλούς κληρικούς και μοναχούς(2) Η αλήθεια είναι ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία και το Πατριαρχείο αντιτάχθηκαν στις αντιχριστιανικές και αντιεκκλησιαστικές ιδέες του Διαφωτισμού. Άλλωστε το εν λόγω εγχειρίδιο παραδέχεται στη σελίδα 12 ότι: «*Οι περισσότεροι διαφωτιστές υιοθετούσαν τον ντεϊσμό. Κάποιοι άλλοι ήταν άθεοι*». Και στη σελίδα 187 το Γλωσσάρι εξηγεί: «*Ντεϊσμός. Θρησκευτική και φιλοσοφική θεωρία που γνώρισε μεγάλη διάδοση μεταξύ των μορφωμένων την εποχή του Διαφωτισμού. Κατά τον ντεϊσμό, ο θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου, αλλά δεν ρυθμίζει την τύχη του και δεν παρεμβαίνει στις ανθρώπινες υποθέσεις*».

Η ιστορική πραγματικότητα πάντως οδηγεί τους συγγραφείς του βιβλίου να πέφτουν σε αντιφάσεις και να προκαλούν σύγχυση στους μαθητές. Στη σελίδα 27 παραθέτουν σε έγχρωμο πλαίσιο μία άποψη του E.J. Hobsbawm, ότι δηλαδή η Γαλλική Επανάσταση υπήρξε μητέρα όλων των επαναστάσεων του 19ου αιώνα, άρα – εξυπακούεται- και της Ελληνικής. Όμως στη σελίδα 29 αναγκάζονται να παραθέσουν, πάλι σε έγχρωμο πλαίσιο, την Προκήρυξη της 24ης Φεβρουαρίου 1821 του Αλεξάνδρου Υψηλάντη. Το πρωτότυπο κείμενο αρχίζει με την επικεφαλίδα: ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ. Το ερώτημα που προκύπτει είναι: Πώς μπορεί μία επανάσταση, η οποία οργανώθηκε από Έλληνες Ορθοδόξους υπέρ της Εκκλησίας, για την Εκκλησία και μαζί με τους εκπροσώπους της Εκκλησίας, να παρουσιάζεται ως γνήσιο τέκνο της Γαλλικής Επαναστάσεως του 1789, η οποία υποκινήθηκε από αθέους και ντεϊστές και η οποία κατέληξε στην κατάργηση του

Χριστιανικού Ημερολογίου και στη Λατρεία του Ορθού Λόγου ως θεότητος αντί του Ιησού Χριστού(3);

Τη μέση οδό ακολουθεί το τρίτο σχολικό βιβλίο, το οποίο έχουμε μπροστά μας. Το εγχειρίδιο της Α΄ Λυκείου με τίτλο «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» – Α΄ Τόμος, παραθέτει έννοιες, ορισμούς και κείμενα από όλα τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής της Τουρκοκρατίας και αφήνει τον μαθητή να κρίνει και να κατανοήσει. Δεν παραβλέπει την επίδραση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού σε ορισμένους Έλληνες διανοητές, ούτε όμως αποσιωπά τον σπουδαίο ρόλο της Ελληνορθόδοξης Παράδοσης. Παρουσιάζει με ενδεικτικά κείμενα της εποχής τη διδακτική, αφυπνιστική και γενικότερα εθνική δράση του Ορθοδόξου κλήρου και κάνει λόγο για μία ενδιαφέρουσα τάση, την οποία ονομάζει «θρησκευτικό ουμανισμό».

Οι συγγραφείς του βιβλίου, δηλαδή αυτοί που επέλεξαν τα ανθολογούμενα κείμενα και έγραψαν τα σχετικά εισαγωγικά- ενημερωτικά σημειώματα, είναι οι: Ν. Γρηγοριάδης, Δ. Καρβέλης, Χ. Μηλιώνης, Κ. Μπαλάσκας, Χ. Παγανός, Γ. Παπακώστας. Στη σελίδα 5 και πριν από τη Γενική Εισαγωγή παρουσιάζεται ο γνωστός πίνακας του Νικολάου Γύζη «Το Κρυφό Σχολειό». Στη σελίδα 79 και υπό τον τίτλο «Τουρκοκρατούμενος Ελληνισμός» οι συγγραφείς σημειώνουν μεταξύ άλλων ότι: «*Το δεύτερο όμως μισό του 16^{ου} αιώνα ο υπόδουλος ελληνισμός αρχίζει να δραστηριοποιείται πνευματικά. Αποφασιστικό ρόλο σ΄αυτήν την αλλαγή έπαιξε η εκκλησία που αντικατέστησε την ανύπαρκτη πολιτική εξουσία και ενίσχυσε τη θρησκευτική πίστη και το εθνικό φρόνημα των σκλαβωμένων Ελλήνων. … Η φωτισμένη αυτή δραστηριότητα ης εκκλησίας ονομάστηκε θρησκευτικός ουμανισμός….*». Βεβαίως το κείμενο αναφέρεται στην περίοδο προ της εμφανίσεως του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, αλλά είναι άξιο λόγου το γεγονός ότι οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να ακούσουν τα ονόματα μεγάλων μορφών του Γένους, όπως ο Μελέτιος Πηγάς, ο Κύριλλος Λούκαρις, ο Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός κ.ά.

Στις σελίδες 117- 118 οι συγγραφείς δίνουν τους ορισμούς του Ευρωπαϊκού και του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Για τον πρώτο αναφέρονται ως θεμελιώδεις αξίες η «*πίστη στη δύναμη του ορθού λόγου, στην εξελιξιμότητα του ανθρώπου, στην πρόοδο και στη δυνατότητα της ευτυχίας*» . Για τον δεύτερο αναφέρεται ότι υπήρξε το αποτέλεσμα της επίδρασης του δυτικού διαφωτισμού στην ελληνική σκέψη.

Στη σελίδα 120 οι συγγραφείς δίνουν τον ορισμό και χαρακτηριστικά παραδείγματα της **εκκλησιαστικής ρητορικής** της περιόδου της δουλείας. Αναφέρονται μεταξύ άλλων τα ονόματα του Ηλία Μηνιάτη, του Ευγενίου Βουλγάρεως, του Νικηφόρου Θεοτόκη, του Κοσμά του Αιτωλού (αναφέρεται ως εθνομάρτυς) κ.α.. Στις σελίδες 138- 139 υπό τον τίτλο «Κοσμάς Αιτωλός- Από τις Διδαχές» παρατίθεται απόσπασμα μιας διδαχής καθώς και μέρος της επιστολής του Αγίου Κοσμά προς τους κατοίκους της Πάργας, στην οποία μεταξύ άλλων υπάρχει και η ακόλουθη προτροπή: «*Τέκνα μου αγαπητά εν Χριστώ, διατηρήσατε γενναίως και ατρομήτως την ιεράν ημών θρησκείαν και την γλώσσαν των πατέρων, διότι αμφότερα ταύτα χαρακτηρίζουσι την φιλτάτην ημών πατρίδα και άνευ τούτων το έθνος ημών καταστρέφεται*» . Η σύντομη βιογραφία του Πατροκοσμά στη σελίδα 140 αναφέρει ορθώς ότι ανεκηρύχθη άγιος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1961.

Το συμπέρασμα είναι ότι το εν λόγω σχολικό βιβλίο παρουσιάζει μεν τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό ως συνέχεια και συνέπεια του αντίστοιχου Ευρωπαϊκού, όμως δίνει την ευκαιρία στους μαθητές, να έλθουν σε επαφή με αξιόλογα κείμενα της Ορθόδοξης Χριστιανικής γραμματείας και με εκκλησιαστικές μορφές, οι οποίες εργάσθηκαν για την εθνική αφύπνιση.

Β. ΣΧΟΛΙΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το κλασσικό κείμενο, το οποίο δίνει σαφή απάντηση ως προς την επίδραση του Δυτικού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επαναστάσεως στον Ελληνισμό, είναι η ακόλουθη συνομιλία του

Θεοδώρου Κολοκοτρώνη με το Άγγλο Ναύαρχο Χάμιλτον. Το κείμενο αυτό απουσιάζει από όλα τα σχολικά εγχειρίδια, που ασχολούνται με την προετοιμασία και τη διεξαγωγή του Αγώνος των Ελλήνων για την Ελευθερία τους. Θυμίζω το κείμενο:

« *Η επανάστασις η εδική μας δεν ομοιάζει με καμμιάν απ' όσαις γίνονται την σήμερον εις την Ευρώπην. Της Ευρώπης αι επαναστάσεις εναντίον της διοικήσεώς των είναι εμφύλιοςπ όλεμος. Ο εδικός μας πόλεμος ήτον ο πλέον δίκαιος, ήτον έθνος με άλλο έθνος, ήτον με ένα λαόν όπου ποτέ δεν ηθέλησε να αναγνωρισθή ως τοιούτος, ούτε να ορκισθή παρά μόνον ό,τι έκαμνεν η βία. Ούτε ο Σουλτάνος ηθέλησε να θεωρήσει τον Ελληνικόν λαόν ως λαόν, αλλ΄ ως σκλάβους. Μίαν φοράν όταν επήραμεν το Ναύπλιον ήλθε ο Άμιλτον να με ιδή. Μου είπε ότι πρέπει οι Έλληνες να ζητήσουν συμβιβασμόν, και η Αγγλία να μεσιτεύση. Εγώ τού αποκρίθηκα, ότι αυτό δεν γίνεται ποτέ, ελευθερία ή θάνατος. Εμείς Καπετάν Άμιλτον ποτέ συμβιβασμόν δεν εκάμαμεν με τους Τούρκους. Άλλους έκοψε, άλλους σκλάβωσε με το σπαθί και άλλοι, καθώς εμείς, εζούσαμεν ελεύθεροι από γεννεά εις γεννεά. Ο βασιλεύς μας εσκοτώθη, καμμία συνθήκη δεν έκαμε. Η φρουρά του είχε παντοτεινό πόλεμον με τους Τούρκους και δύο φρούρια ήτον πάντοτε ανυπότακτα. – Με είπε, ποία είναι η βασιλική φρουρά του, ποία είναι τα φρούρια.- Η φρουρά του Βασιλέως μας είναι οι λεγόμενοι Κλέφται, τα φρούρια η Μάνη και το Σούλι και τα βουνά. Έτζι δεν με ωμίλησε πλέον*»(4).

Ο Θ. Κολοκοτρώνης, λοιπόν, ένας εκ των πρωτεργατών της Ελληνικής Επαναστάσεως, αποσαφηνίζει ότι το 1821 δεν έχει ιδεολογική σχέση με τη Γαλλική Επανάσταση. Οι Έλληνες, δηλώνει ο Γέρος του Μοριά, αγωνίσθηκαν κατά αλλοεθνούς εχθρού, ενώ οι Γάλλοι εξεγέρθηκαν κατά της γαλλικής εξουσίας για κοινωνικούς λόγους. Επί πλέον τα λόγια του Κολοκοτρώνη υπογραμμίζουν και τη σπουδαιότητα της Μεγάλης Ιδέας ως του πνευματικού και πολιτικού προσανατολισμού των Ελλήνων. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος θεωρείται ακόμη (370 χρόνια μετά τη θυσία του) ως ο βασιλεύς των Ελλήνων, οι κλέφτες και οι αρματολοί συνεχίζουν την απροσκύνητη στάση του. Το Έθνος έχει συνείδηση συνέχειας, η απελευθέρωση της

Κωνσταντινουπόλεως και των εδαφών της Ρωμανίας/ Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι το ιδανικό που ξεσηκώνει τους Έλληνες. Οι επισημάνσεις αυτές του Κολοκοτρώνη αν διδαχθούν στους σημερινούς μαθητές θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν ότι ναι, μεν, κάποιοι Έλληνες λόγιοι επηρεάσθηκαν από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, όμως η κυριώτερη κινητήριος δύναμη του 1821 και των προηγηθεισών εξεγέρσεων ήταν η Ελληνορθόδοξη Μεγάλη Ιδέα: «να ξαναφτιάξουμε το Ρωμαίικο».

Θεωρώ υπερβολική και αντεπιστημονική την εξιδανίκευση του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επαναστάσεως, όπως γίνεται επί παραδείγματι στην προαναφερθείσα Ιστορία της Γ΄ Γυμνασίου. Ίσως θα έπρεπε να εξηγηθεί στους μαθητές ότι ακόμη και οι συμπαθούντες προς τον Δυτικό Διαφωτισμό, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής, απογοητεύθηκαν από τη βία, τα εγκλήματα και τις αθεϊστικές τάσεις των Γάλλων επαναστατών. Ο Χιώτης διδάσκαλος του Γένους έγραφε χαρακτηριστικά στον Ολλανδό φίλο του Κεύνο: «*Για να σχηματίσετε μια ιδέα περί της καταστάσεώς μου εδώ και τρία χρόνια, σκεφθείτε έναν άνθρωπο ευαίσθητο και λάτρη της ελευθερίας του, μεταφερόμενο ξαφνικά σ' έναν βάρβαρο κόσμο, στο κέντρο των Καννιβάλων, αγανακτισμένο με το να βλέπει, ότι το έγκλημα και η αμάθεια σηκώνουν αδιάντροπα το κεφάλι τους κάτω από τη σημαία της αθεϊας, ότι η αρετή και τα τάλαντα ξεψυχούν κάτω από το μαχαίρι των δολοφόνων*»(5).

Θα ήταν ιστορικά ορθότερη η εκπαίδευση των ελληνοπαίδων αν γνώριζαν από τα σχολικά τους βιβλία ότι ο υπόδουλος Ελληνισμός δεν περίμενε τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό για να ασχοληθεί με τη Φυσική, τα Μαθηματικά, την Αστρονομία και τις άλλες θετικές επιστήμες. Είναι ενδεικτικό ότι, έναν αιώνα πριν από την διάδοση και ακμή του Διαφωτισμού, στα απόκρημνα βουνά της Ευρυτανίας Ορθόδοξοι κληρικοί και άλλοι λόγιοι δίδασκαν προχωρημένες για την εποχή εκείνη γνώσεις Θετικών Επιστημών. Ο καθηγητής Μαθηματικών του Ε.Μ.Π. Ηλίας Ντζιώρας έχει αποδείξει με μελέτες του ότι από τα μέσα του 17^{ου} αιώνος στις σχολές των Αγράφων (Βραγγιανά, Φουρνά, Βράχα κ.α) διδάχθηκαν η Φυσική και τα Μαθηματικά με επίκεντρο της Παιδείας τα μοναστήρια(6).

Ούτε είναι ιστορικά ορθό να διδάσκουμε στα παιδιά μας ότι οι πρόγονοί μας περίμεναν τη Γαλλική Επανάσταση για να μάθουν τί σημαίνει ξεσηκωμός. Δεκάδες κινήματα Ελλήνων κατά των Οθωμανών δυναστών καταγράφει ο Κωνσταντίνος Σάθας, τα οποία αγνοούνται από τα σχολικά βιβλία(7). Δεν ήταν μόνο η εξέγερση του Διονυσίου Φιλοσόφου- Σκυλοσόφου το 1601- 1611 και τα Ορλωφικά το 1770, όπως αναφέρεται σε πολλά σχολικά βιβλία παλαιότερα και σύγχρονα. Οι Έλληνες άρχισαν τις επαναστάσεις τους για την ελευθερία αμέσως μετά την Άλωση της Πόλης. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 είναι πνευματικό τέκνο των Νεομαρτύρων και των ελληνορθοδόξων εξεγέρσεων των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας (και Ενετοκρατίας για ορισμένα μέρη του Ελληνισμού). Είναι προσβλητικό για τους φονευθέντες στις επαναστάσεις προ του 1821 να δίδεται η λανθασμένη εντύπωση ότι περιμέναμε τη Γαλλική Επανάσταση και τον Δυτικό Διαφωτισμό για να εξεγερθούμε.

Γράφουν οι οπαδοί της μονομερούς θεωρήσεως της Ιστορίας ότι στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό οφείλουμε την έννοια του εθνικού κράτους και ότι πριν από τον Διαφωτισμό γνωρίζαμε μόνον τα πολυεθνικά κράτη, όπως η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η Οθωμανική κ.ά. Λάθος. Ήδη από το 1204 μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλως από τους Φράγκους της Δ΄ Σταυροφορίας, ο Ελληνισμός οργανώνεται σε εθνικά κράτη, όπως είναι η Αυτοκρατορία της Νικαίας και η αντίστοιχη της Τραπεζούντας. Ειδικά η Νίκαια πρέπει να μελετηθεί περισσότερο, διότι εκεί κατέφυγε ο νόμιμος Αυτοκράτωρ και ο κανονικός Πατριάρχης. Μέχρι το 1261 οπότε ο Μιχαήλ Παλαιολόγος ξεκίνησε από τη Νίκαια και απελευθέρωσε τη Βασιλεύουσα από τους Σταυροφόρους, στη Νίκαια της Μικρασιατικής Βιθυνίας διαμορφώνεται η συνείδηση ότι ο Ελληνισμός πρέπει να οργανωθεί σε εθνικό κράτος. Ο Αυτοκράτωρ Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης δηλώνει το 1234 στον Πάπα Γρηγόριο Θ΄ οτι οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες είναι απόγονοι του σοφού γένους των Αρχαίων Ελλήνων(8) και ο υιός του Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ονομάζει το κράτος του «Ελληνικόν» και προτείνει το ελληνικόν

γένος να έχει στρατό γηγενών και όχι μισθοφόρων (9).

Καλό θα ήταν να γνωρίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριές μας ότι κατά τη σύνταξη των Συνταγμάτων του Αγώνος στις Εθνοσυνελεύσεις της Επιδαύρου, του Άστρους και της Τροιζήνος, οι πολιτικοί και στρατιωτικοί εκπρόσωποι του Έθνους δεν ζήτησαν να εφαρμόζονται στη ελεύθερη Ελλάδα οι νόμοι των Γάλλων Διαφωτιστών Ρουσσώ, Μοντεσκιέ, Βολταίρου κ.λπ, αλλά οι νόμοι των « Χριστιανών ημών Αυτοκρατόρων», δηλαδή των Βυζαντινών. Το αγωνιζόμενο Έθνος μπορεί να επηρεάσθηκε σε κάποια σημεία από τα πολιτικά κείμενα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και από το Γαλλικό Σύνταγμα του 1791, διακηρύσσει, όμως, δια των νομίμων παραστατών του ότι θέλει να διοικηθεί βάσει του Βυζαντινορρωμαϊκού Δικαίου, δηλαδή του εκχριστιανισθέντος και εξανθρωπισθέντος Ρωμαϊκού Δικαίου. Την πληρέστερη κωδικοποίηση του Βυζαντινορρωμαϊκού Δικαίου συνέταξε τον 14^{ο} αιώνα ο Νομοφύλαξ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος και αυτή η νομοθεσία ίσχυσε μέχρι το 1946 ως το Αστικό Δίκαιο των Ελλήνων. Το Ελληνορθόδοξο Βυζάντιο επηρέασε το νομικό και κοινωνικό μας σύστημα εξ ίσου ή και περισσότερο από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό.

Πιστεύω, τέλος, ότι πρέπει να δώσουμε νέο νόημα στον όρο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Να μην τον θεωρούμε ως μία απλή αντιγραφή η προσαρμογή του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Αλλά να παραδεχθούμε και να διδάξουμε στους νέους ότι υπό την επιρροή της Ορθόδοξης Εκκλησίας διαμορφώθηκε στο υπόδουλο Γένος ένα πνευματικό ρεύμα αφυπνιστικό, μορφωτικό, εκπαιδευτικό και συνθετικό. Επιμένω στον όρο «σύνθεση». Η επιτυχία του Ελληνισμού στις δύσκολες περιόδους είναι η ικανότητά του να αφομοιώνει οτιδήποτε καλό μπορεί να πάρει από άλλους λαούς και πολιτισμούς και να το ελληνοποιήσει, να το αναβαπτίσει σε αρχές και αξίες που μάς εκφράζουν. Αυτό έκαναν οι λόγιοι του 18^{ου} κυρίως αιώνος, οι οποίοι διάβαζαν όσα εξεδίδοντο στη Δύση. Όμως κρατούσαν επιλεκτικά μόνον όσα δεν ευρίσκοντο σε σύγκρουση με τον Ελληνορθόδοξο τρόπο ζωής και σκέψης. Αυτόν τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό ή απλώς Φωτισμό αξίζει να διδάξουμε στα παιδιά μας, όπως ακριβώς τον περιγράφει ο Γλωσσολόγος και πρώην Πρύτανις Γεώργιος Μπαμπινιώτης. Είπε σχετικά κατά τη βράβευσή του από την Εκκλησία της Ελλάδος στις 7.6.2006:

«*Λέω ότι οφείλουμε οι πνευματικοί άνθρωποι να σταθούμε κοντά στην Εκκλησία και να πάρουμε θέση. Να πάρουμε θέση σ' αυτούς που λιθοβολούν την Εκκλησία και τα πρόσωπα ως δήθεν συντηρητικούς. Και βγαίνω και διδάσκω: Πού είναι αυτός ο συντηρητισμός; Είναι στη γλώσσα; Μα ο Τριανταφυλλίδης είναι που διδάσκει για γλωσσικό δημοτικισμό και εγώ μιλάω για εκκλησιαστικό δημοτικισμό. Οι ιερωμένοι ήταν αυτοί που μπήκαν μπροστά στον φωτισμό του Γένους, στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Μπορεί να είναι ο Κοραής από τη μιά, αλλά την κύρια δουλειά, τα κείμενα, τον φωτισμό τον έκαναν ιερωμένοι από Επίσκοποι μέχρι απλοί μοναχοί. Άνθιμος Γαζής, Νεόφυτος Δούκας, Ευγένιος Βούλγαρις, Κωνσταντίνος Οικονόμος εξ Οικονόμων. Ό,τι πάρετε από τα βιβλία αυτά και τις εκδόσεις και τη διδασκαλία προέρχεται από τον χώρο του κλήρου. … Διδάσκω δημόσια ότι αυτό που λέμε Ελληνορθόδοξη Παράδοση ιστορικά ξεκινάει με τους Πατέρες της Εκκλησίας… και προχώρησε και έφτασε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας μ' αυτούς τους μεγάλους, τα μεγάλα μυαλά, τα οποία έδειξαν ότι τα Κλασσικά Γράμματα, η Ελληνική Παιδεία, δεν είναι αντίθετα προς τη Χριστιανική διδασκαλία και μέσα από τα Κλασσικά Γράμματα ξεσήκωσαν το Γένος*» (10).

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Γεώργιος Κεκαυμένος, Το Κρυφό Σχολειό- Το Χρονικό μιας ιστορίας. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2012, σελ. 179
2. Βλέπε τη σχετική μελέτη του Κώστα Καραστάθη υπό τον τίτλο «Τετρακόσια χρόνια Επανάσταση», εκδόσεις Τήνος, Αθήνα 2004
3. Βασιλείου Καραγεώργου, Η Πατριαρχική Εγκύκλιος του Γρηγορίου Ε΄ προς τους Επτανησίους- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Γαλλική Επανάσταση, Αθήνα 2000 (ανάτυπο από τον Χαριστήριο Τόμο προς τιμήν του Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄), σελ. 31-

32
4. Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836. Αθήνησιν 1846, σελ. 190
5. Βασιλείου Καραγεώργου, όπως ανωτέρω, σελ. 53
6. Ηλία Ντζιώρα, Οι εκ Φουρνά Διδάσκαλοι του Γένους οι διδάξαντες Μαθηματικά και Φυσικές Επιστήμες στις σχολές των Αγράφων και εκτός αυτών, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Α΄ Τόμος Παρκτικών Συνεδρίου υπό τον τίτλο «Ιστορία και Πολιτισμός Δημοτικής Ενότητας Φουρνά Ευρυτανίας», έκδοση Πανευρυτανικής Ενώσεως, Αθήνα 2013, σελ. 49- 80
7. Κωνσταντίνου Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ελλάς, Α΄ έκδοση, Αθήναι 1869, Γ΄ ανατύπωση από εκδόσεις Νότη Καραβία, Αθήνα 1995
8. Για το πρωτότυπο κείμενο της επιστολής του Βατάτζη βλέπε: Αποστόλου Βακαλοπούλου, Πηγές Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, Α΄ Τόμος, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 50- 53
9. Χρίστου Κρικώνη, Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως. περί Χριστιανικής Θεολογίας Λόγοι, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1988, σελ 34 και 63.
10. Γεωργίου Μπαμπινιώτη, Ευχαριστήριος Αντιφώνησις, περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑ Ιουνίου 2006, σελ 146-150

(Ανακοίνωση Κων. Χολέβα στο Δ΄ Επιστημονικό Συνέδριο της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος για την Τουρκοκρατία και το 1821, Ιερά Μονή Πεντέλης, 23 Οκτωβρίου 2015).

Πηγή: www.antibaro.gr/